

Галайко Ю. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри вищої математики і фізики*

Полтавського університету

економіки і торгівлі

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ВНЗ

Аналізуються можливості різноманітних методів, форм, засобів і технологій навчання в контексті підвищення якості професійної підготовки студентів ВНЗ. Визначено, що підвищення якості професійної підготовки студентів ВНЗ обумовлюють відповідність організаційно-методичного інструментарію меті, завданням і змісту професійної підготовки студентів у ВНЗ; продуктивне сполучення традиційно класичних та інноваційних методів навчання; цілеспрямований добір найефективніших засобів навчання та комп'ютерно орієнтованих технологій навчання тощо.

Ключові слова: *організаційно-методичний інструментарій навчання, технологія навчання, проблемне навчання, ситуаційна методика, навчання дією.*

Анализируются возможности различных методов, форм, средств и технологий обучения в контексте повышения качества профессиональной подготовки студентов вузов. Определено, что повышение качества профессиональной подготовки студентов ВУЗ обуславливают соответствие организационно-методического инструментария цели, заданиям и содержанию профессиональной подготовки студентов в ВУЗ; продуктивное соединение традиционно классических и инновационных методов обучения; целеустремленный отбор самых эффективных средств обучения и компьютерно ориентированных технологий обучения и т.п.

Ключевые слова: *организационно-методический инструментарий обучения, технология обучения, проблемное обучение, ситуационная методика, обучение действием.*

The opportunities of various methods, forms, tools and technology education in the context of improving the quality of university students training. It is defined that rising of university students professional preparation quality stipulates accordance of organizational and methodical tools with the aim, task and content of university students professional preparation quality; productive combination of traditionally classical and innovative methods of studying; single-mindedness selection of very effective means of studying and computer orientated technology of studying etc.

Key words: *organizational and methodological tools of learning, technology training, problem learning, situational methods, learning by doing.*

Підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців тісно пов'язане з пошуками ефективних шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ, що значною мірою обумовлюється ґрунтовною розробкою організаційно-методичного супроводу цього процесу у відповідності зі специфікою навчальної дисципліни.

Проблемі пошуку шляхів підвищення ефективності освітянської діяльності у ВНЗ присвячено багато публікацій у спеціалізованих та фахових виданнях. Серед них особливої уваги заслуговують такі напрями як: удосконалення методичної бази навчального процесу; підвищення якості системи професійної підготовки в цілому (Ю. Бабанський, В. Галузинський, М. Євтух, А. Скрипченко, Н. Печенюк, В. Сластьонін, Ф. Тонких, І. Харламов та ін.); модернізація освітнього менеджменту вищих навчальних закладів (Л. Даниленко, О. Запесоцький, Л. Калініна, Л. Карамушка, О. Савельєв, В. Симонов та ін.) та змісту підготовки майбутніх фахівців (О. Абдулліна, А. Алексюк, В. Бондар, П. Гусак, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Ліненко, Н. Мешкова, О. Мороз та ін.). Що ж стосується в цілому впливу організаційно-методичного супроводу на якість професійної підготовки студентів у ВНЗ, то ця проблема до цього часу недостатньо досліджена. Останнє й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою дослідження є виявлення сукупності найефективніших методів, організаційних форм, засобів і технологій навчання, як складників організаційно-методичного супроводу навчального процесу, реалізація яких забезпечує результативність навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ у процесі опанування ними фахових дисциплін.

Підвищення якості підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ є однією із необхідних передумов ефективності сучасної освіти в цілому. Навчання у

вищих закладах освіти в умовах впровадження кредитно-модульної системи потребує методичного забезпечення, яке відповідало б якісно новому рівню навчально-виховного процесу.

Останнє передбачає розбиття програми дисциплін на навчальні модулі, для кожного з яких систематизовано навчальні відомості, визначено їх обсяг та графік навчального процесу. Відповідно до попередньо спланованих не лише загальних, а й конкретних цілей щодо результатів навчання кожного окремого модуля, розробляється програмно-методичне забезпечення навчального процесу, що відповідає методичній системі підготовки студентів ВНЗ.

При цьому створення організаційно-методичного інструментарію професійної підготовки базується на врахуванні ідей загальновизнаних провідних психологічних теорій: поетапного формування розумових дій (П. Гальперін); розвивального навчання (Л. Занков, Д. Ельконін, В. Давидов); змістового узагальнення (В. Давидов); програмованого навчання (Н. Талізін); проблемного навчання (В. Вергасов, І. Лернер, А. Матюшкін, М. Махмутов); розвитку пізнавального інтересу (Г. Щукіна); оптимізації навчання (Ю. Бабанський); активізації розумової діяльності (А. Маркова, Т. Шамова).

Розглянемо детальніше поняття організаційно-методичного інструментарію в контексті методичної системи професійної підготовки студентів у ВНЗ з різних фахових спрямувань.

Як зазначає В. Бевз, «систему методів, форм і засобів навчання, які визначаються його цілями і змістом, а також знаходяться у постійному взаємозв'язку і взаємодії між собою, будемо називати організаційно-методичним інструментарієм навчання» [1, с. 169].

Узявши за основу наведене тлумачення вважаємо доцільним дещо розширити поняття організаційно-методичного інструментарію за рахунок уведення поняття «професійно орієнтовані технології».

Взагалі термін технологія – це сукупність знань про способи та засоби обробки матеріалів, а технологічний процес – визначена послідовність операцій з використанням необхідних засобів. Технологія навчання – термін досить новий. Як зазначає А. Нісімчук [2], технологія навчання – це законовідповідна педагогічна діяльність, яка реалізує науково обґрунтований проект дидактичного процесу та володіє високим ступенем ефективності, надійності та гарантованості результату.

У системі вищої педагогічної освіти найбільш активно розробляються професійно орієнтовані технології навчання (Т. Дмитренко, П. Образцов та ін.). З погляду сучасної дидактики, як наголошує П. Образцов, сутність

професійно орієнтованих технологій навчання полягає у попередньому проектуванні навчального процесу з наступною можливістю відтворення цього проекту в педагогічній практиці; об'єктивному контролю над досягненням поставлених дидактичних цілей; структурній і змістовній цілісності, тобто недопущенні внесення змін у лише один із компонентів; виборі раціональних методів, форм і засобів навчання, що диктується цілком визначеними взаємозв'язками всіх її елементів; наявністю оперативного оберненого зв'язку, що дозволяє своєчасно коригувати процес навчання [3, с. 14].

Ураховуючи вищевикладене, технології навчання, на нашу думку, можна розглядати як цілісну дидактичну систему, що дозволяє найефективніше, з гарантованою якістю розв'язувати чітко визначені завдання.

Співзвучні ідеї щодо освітніх технологій у вищій школі знаходимо у працях Т. Дмитренко. Зокрема, на думку автора, професійно орієнтовану технологію навчання в системі вищої педагогічної освіти слід розглядати «... як систему психологічних, загальнопедагогічних, дидактичних процедур взаємодії педагогів і студентів з урахуванням їхніх здібностей і нахилів. І, певна річ, як таку технологію, що спрямована на реалізацію змісту, методів, форм і засобів навчання, які відповідають цілям педагогічної освіти та професійно-важливим якостям спеціалістів – майбутніх учителів» [4, с. 26].

Відтак у подальшому викладі під організаційно-методичними інструментарієм у професійній підготовці студентів у ВНЗ будемо розуміти систему методів, форм і засобів навчання, а також професійно орієнтованих технологій, які перебувають у діалектичному сполученні та взаємозалежності щодо досягнення цілей і завдань вищої освіти.

Розглянемо складники організаційно-методичного інструментарію стосовно їх впливу на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Щодо методів навчання, то однією із визначальних є вимога щодо продуктивного поєднання традиційно класичних та інноваційних методів у процесі організації навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ.

У сучасній дидактиці існують різні підходи до класифікації методів навчання, але враховуючи, що створення мотивації до дисципліни, яка вивчається, й активність студентів у навчанні та наукуванні є каталізаторами цього процесу, стимулами та умовою його ефективності, доцільно у практиці вищої школи виокремити такі групи методів навчання (Ю. Бабанський) [5]:

організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання навчально-пізнавальної діяльності й мотивації навчання; контролю й самоконтролю у навчанні та навчуванні.

Водночас, аналіз дидактичних і психологічних особливостей процесу навчання студентів ВНЗ показує, що активізувати їхню пізнавальну діяльність можуть, переважно, зміст навчального матеріалу та методи навчання, які не лише ініціюють адекватний спосіб сприйняття, а й значною мірою впливають на формування типу мислення (репродуктивний або продуктивний). Це співзвучно ідеям І. Лернера та М. Скаткіна, на думку яких, у методі навчання провідними елементами є зміст освіти та способи його засвоєння. При цьому особливу увагу автори приділяють загальнодидактичним методам, які активно застосовуються й у практиці вищої школи. Серед них виокремлюють такі: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий і дослідницький методи.

Зокрема, пояснювально-ілюстративний і репродуктивний методи спрямовані на засвоєння знань в умовах репродуктивної діяльності. Вони є необхідними компонентами навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Хоч ці методи надають студентам інформаційну основу професійних знань і є невід'ємними складниками традиційних лекцій, проте вони не повністю сприяють продуктивному підходу до засвоєння знань. Надаючи перевагу традиційним методам у процесі навчання відповідних дисциплін студентів різних напрямів підготовки, ми певною мірою формуємо у них стереотипи мислення, ініціюємо їхню пасивність у навчально-пізнавальній діяльності (орієнтація на переказування конспекту лекцій, відсутність мотивації на розширення знань і потреби в самостійній роботі тощо).

Отже, вимога взаємодоповнення та взаємопроникнення інформаційних методів і методів проблемного навчання набуває особливого значення у процесі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

У цьому аспекті є слушним урахування прогресивних тенденцій західної управлінської освіти. До останніх належить, насамперед, зміна акценту із суто лекційних, монологічних, аудиторних форм і методів навчання на інтерактивні, практикувальні, діалогові, інструктивні, дослідницькі, індивідуальні та групові форми, ззовні регульовані та самоосвітні.

Перелік деяких поширених методів навчання у системній підготовці фахівців представлено в таблиці 1 (див. табл. 1).

**Різноманітність методів, форм і засобів навчання (на основі
Лондонської школи бізнесу)**

Традиційні методи навчання	Методи навчання «групи рівних»	Методи навчання, засновані на ІКТ
<p>Лекції.</p> <p>Дослідження конкретних ситуацій.</p> <p>Участь вищих керівних кадрів.</p> <p>Запрошені лектори.</p> <p>Дебати</p>	<p>Групові вправи.</p> <p>Мозкова атака.</p> <p>Створення мереж.</p> <p>Методи навчання, засновані на активній участі.</p> <p>Консультування серед рівних.</p> <p>Стажування поза установою</p>	<p>Математичне моделювання.</p> <p>Імітація</p>
Методи навчання «орієнтація на дію»	Методи навчання «порівняльний аналіз»	Методи навчання «розширення кругозору»
<p>Проектний метод (ІНТЕЛ).</p> <p>Навчання в дії.</p> <p>Навчання активному мисленню.</p> <p>Індивідуальні плани дій.</p> <p>Групові плани дій</p>	<p>Обмін досвідом.</p> <p>Відвідування підприємств.</p>	<p>«Тайм-аут».</p> <p>Роздум.</p> <p>Мистецтво, музика, живопис, поезія, дизайн.</p> <p>Запрошення нетрадиційних виступаючих.</p> <p>«Іміджиніринг» – роздум за межами кадру</p>

Слід зазначити, що представлені у таблиці 1 методи навчання характерні для управлінської освіти. Однак, більшість з них, тобто методи активного навчання, як засвідчують проведені нами дослідження, можуть суттєво розширити організаційно-методичний інструментарій професійної підготовки студентів. Передусім, це стосується методів проблемного навчання, які в значною мірою позитивно впливають на розвиток творчих здібностей студентів і сприяють формуванню у них креативного мислення.

Згідно з сучасними підходами, під проблемним навчанням розуміється така організація навчальних занять, при якій студенти опановують професійними знаннями, навичками, уміннями й розвивають свої розумові здібності в результаті розв'язування проблемних ситуацій, які їм пропонуються. При цьому вважається, що проблема – це складна пізнавальна задача, розв'язання якої має суттєвий практичний або теоретичний інтерес [6].

Викладач спочатку вимальовує зовнішнє коло проблеми, яку слід розв'язати, й пропонує студентам один із варіантів її розв'язання. При цьому, з точки зору методики, найважливішим у цьому процесі є демонстрація викладачем стилю мислення, лінії аргументації, підходів до розв'язання проблеми як основи для засвоєння етапів її вирішення.

Разом з тим, викладач має реальні важелі для здійснення керованого управління цим процесом, адже при необхідності викладач уточнює проблему, вибирає момент, коли студентам потрібно надати додаткові дані та шляхом навідних запитань перешкоджає передчасній відмові від висування нових оригінальних ідей, тобто непомітно спрямовує студентів до правильного її вирішення. Як правило, альтернативні варіанти її розв'язання не розглядаються. Отже, організація проблемних ситуацій і пошук шляхів їх вирішення є одним із основних методів проблемного навчання.

Не менш важливим у контексті нашого дослідження є метод конкретної ситуації, оскільки його реалізація пов'язана з набуттям досвіду застосування набутих знань, умінь і навичок для обґрунтування управлінського рішення. Важливими властивостями ситуаційних вправ є їх практична спрямованість, наявність прототипу реальної управлінської ситуації, вирішення якої передбачає використання різноманітних підходів як інструменту аналізу певної інформаційної ситуації.

В основі ситуаційної методики навчання професійно-орієнтованих дисциплін студентів ВНЗ лежить системно-діяльнісний підхід, який дозволяє одночасно сполучати процес одержання знань із діяльністю щодо їх застосування, тобто з можливістю формування певних стратегій мислення на основі власного бачення інформаційних особливостей об'єкта дослідження.

Ураховуючи, що типові конкретні ситуації призначені, перш за все, для одержання практичних навичок і умінь застосування отриманих знань, відповідне методичне забезпечення повинно відображати назву ситуації, у якій чітко представлена тема розділу певної дисципліни та область її застосування у функціональній діяльності майбутнього фахівця; визначення ключового питання ситуації як аналога реальної управлінської проблеми; проектування навчальних цілей у контексті одержання студентом певних умінь і навичок при розв'язанні даних ситуаційних вправ; сукупність різноманітних (за сюжетом) ситуаційних вправ, що належать одній темі й аналізуються переважно одним із можливих методів, хоча не виключається й поєднання раціональної комбінації декількох; список рекомендованих джерел для одержання необхідних відомостей, попереднє опрацювання яких сприятиме ефективнішому аналізу й розв'язанню запропонованих вправ; перелік запитань, здатних за необхідності актуалізувати процес обговорення вправи й виокремити його ключові моменти, які обумовлюють можливі наслідки та одержані висновки; пропозиції щодо проведення заняття у контексті можливих варіантів використання ситуаційних вправ: індивідуально для кожного студента або для створених команд з розподілом на гетерогенні або гомогенні групи; з комп'ютерною підтримкою; з індивідуальним або командним звітом та ін.; оцінні критерії як можливість підвищення власного рейтингу студентів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Водночас, активізація навчальної діяльності пов'язана з інтенсифікацією навчального процесу, що передбачає пошук шляхів підвищення темпу навчання при зростальному обсязі навчальних відомостей та незмінній системі вимог до якості професійних знань та відповідних способів діяльності щодо їх практичного застосування.

Саме тому, вимога щодо активнішого впровадження методів навчання дією, навчальних ігор, моделювання педагогічних ситуацій тощо, тобто методів активного навчання, посідає чільне місце в організаційно-методичному супроводі навчання фахових дисциплін студентів у ВНЗ.

Зокрема, навчальні ігри, як метод активного навчання, надають можливості відтворити предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності студентів, створити ситуацію необхідності аналізу та пошуку педагогічно виваженого рішення на основі вибору відповідного інструментарію та застосування його на практиці. Важливим при цьому є те, що навчальна гра одночасно виступає і як специфічна форма організації навчального процесу, спрямованого на досягнення цілей навчання, виховання

та розвитку професійних якостей особистості студентів при навчанні фахових дисциплін. При цьому підсилюється вмотивованість навчально-пізнавального процесу, відпрацьовуються навички роботи студентів у складі команди та їхні уміння обґрунтовувати й узгоджувати взаємодії із представниками інших рольових позицій. Крім того, надається можливість оцінювати нестандартність підходів, наявність знань і вмінь учасників навчальної гри з позиції розробленої системи ігрових оцінок і затверджених форм звітності.

При цьому важливим є урахування того, що кожна із загальноприйнятих форм організації навчання (лекції, практичні заняття, лабораторні роботи, консультації та ін.) може набувати як репродуктивного, так і творчого характеру залежно від вибору засобів і форм активізації навчання. Зокрема, різні об'єкти засвоєння потребують і відповідних форм організації пізнавальної діяльності.

Наприклад, знання понять, фактів, загальних підходів до розв'язання певного типу проблем тощо можна одержати на лекціях, а засвоєння необхідних способів діяльності – на практичних, лабораторних заняттях або в умовах самостійної роботи. Однак опанувати методи аналітичного мислення, одержати необхідний досвід вирішення проблем можна або на імітаційних тренінгах з ІКТ, або в умовах ігрового моделювання педагогічних ситуацій.

Саме останнє й відповідає індивідуальним і груповим формам організації навчання і потребує особливої уваги викладачів, адже студенти відрізняються не лише рівнем загального розвитку, математичними здібностями, а й навченістю. Тому врахування індивідуальних особливостей студентів і створення в навчальному процесі сприятливих умов для їхньої самореалізації можливе на основі індивідуалізації, рівневої і профільної диференціації навчання. Останнє обумовлене не тільки реалізацією принципів демократизації і гуманізації навчання в системі вищої освіти, а потребами ступеневої підготовки фахівців (бакалаврів, магістрів).

Водночас цілісність методичного супроводу забезпечують не лише такі компоненти як мета, завдання, зміст, методи і форми навчання, а й засоби навчання. Тому нагальною є вимога щодо відбору найефективніших засобів навчання та комп'ютерної підтримки у тому числі.

У сучасній педагогіці під засобами навчання розуміють об'єкти будь-якої природи, що формують навчальне середовище та використовуються викладачем і студентом у процесі навчальної діяльності [7].

Існують різноманітні класифікації засобів навчання залежно від ознак, покладених у їх основу. За класифікацією Т. Назарової, вони розрізняються за

складом об'єктів, за характером використання та впливу, за рівнем змісту освіти, за відношенням до технологічного процесу та ін. Традиційно за складом об'єктів засоби навчання можна представити як матеріальні та ідеальні. До матеріальних можна зарахувати підручники, різноманітні посібники та довідники, методичні рекомендації для студентів, навчальне обладнання та комп'ютери з відповідним програмним забезпеченням тощо.

Ураховуючи значне збільшення обсягу навчального матеріалу для самостійного опрацювання в умовах кредитно-модульної системи навчання, зростає і роль педагогічних програмних засобів, як основи для створення автономної комп'ютерної підтримки у межах певного навчального модуля, що в цілому сприяє підвищенню якості професійної підготовки студентів у ВНЗ.

Відповідність організаційно-методичного інструментарію меті, завданням і змісту професійної підготовки студентів у ВНЗ; продуктивне сполучення традиційно класичних та інноваційних методів як основи для опанування способів навчально-пізнавальної діяльності, що є невід'ємним компонентом процесу навчання; взаємодоповнення і взаємопроникнення інформаційних методів і методів проблемного навчання як необхідного складника реалізації базових форм навчального процесу (лекцій, практичних і лабораторних занять при організації самостійної, індивідуальної і науково-дослідної роботи); активніше впровадження методів навчання дією та відповідних організаційних форм як основи професійно-орієнтованих технологій; цілеспрямований добір найефективніших засобів навчання та комп'ютерно орієнтованих технологій також значною мірою обумовлюють підвищення якості професійної підготовки студентів ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз В. Г. Історія математики у фаховій підготовці майбутніх учителів : [монографія] / В. Г. Бевз. – К. : НПУ ім. Драгоманова, 2005. – 360 с.
2. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології / А. С. Нісімчук. – К. : Вид-во «Просвіта», 2000. – 368 с.
3. Образцов П. И. Профессионально-ориентированная технология обучения : особенности проектирования и конструирования / П. И. Образцов // *AlmaMater*. – 2003. – № 10. – С. 14–17.
4. Дмитренко Т. А. Новые образовательные технологии в высшей педагогической школе / Т. А. Дмитренко // *Высшее образование сегодня*. – 2003. – № 8. – С. 26–30.
5. Бабанський Ю. К. Оптимизация процесса обучения / Ю. К. Бабанський. – М. : Педагогика, 1977. – 192 с.
6. Морзе Н. В. Шляхи ефективного навчання вчителів використанню

інформаційно-комунікативних технологій / Н. В. Морзе // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. Драгоманова, 2005. – № 2(9). – С. 14–30.

7. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.